

Vrednote civilnog društva u Hrvatskoj

Gojko Bežovan

e-mail: gojko.bezovan@pravo.hr

UDK: 316.32:316.344

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 05. rujna 2003.

Prihvaćeno: 1. prosinca 2003.

U ovom se tekstu prezentiraju rezultati istraživanja o vrednotama civilnog društva u Hrvatskoj. Istraživanje je dio međunarodnog istraživačkog projekta CIVICUS – Indeks civilnog društva. Vrednote su jedna od središnjih tema suvremenih rasprava o civilnom društvu. Civilno je društvo vrednota samo po sebi, a važno je jer u svom djelovanju zagovara i promiče posebne vrednote. Vrednote civilnog društva povezane su s razinom socijalnog kapitala u pojedinom društvu. Nadalje, izlažu se rezultati istraživanja o ulozi organizacija civilnog društva u promicanju tolerancije, ljudskih prava, rodne jednakosti i održivog razvitka. Doprinos organizacija civilnog društva u ovom je području razvoja prepoznatljiv. Organizacije civilnog društva pridonose kulturnoj različitosti i toleranciji.

Organizacije civilnog društva u Hrvatskoj imaju problema s transparentnim poslovanjem i odgovornim uključivanjem u svoj rad svih zainteresiranih dionika. Zaključno se upućuje na spore pozitivne promjene i prepoznavanje veoma uskih slojeva mlađih i obrazovanih građana koji su skloniji postmaterijalističkim vrednotama na kojima počiva civilno društvo.

Ključne riječi: *vrednote, civilno društvo, nevladine organizacije, socijalni kapital, Hrvatska.*

Uvod

Vrednote su jedna od ključnih kategorija u suvremenim raspravama o razvoju civilnog društva.¹ Bez razumijevanja vrednota i vrijednosnih struktura ne možemo objasniti fenomene zauzetosti građana za probleme u zajednicama i društvu, djelovanje u organizacijama civilnog društva i posebne ideje koje zagovaraju te programe koje provodi civilno društvo.

U ovom tekstu analiziramo važnost vrednota za razvoj civilnog društva referirajući se na novije teorijske rasprave i rezultate empirijskih istraživanja. Ovu analizu stavljamo u kontekst drugih istraživanja vrednota u Hrvatskoj. U trećem dijelu izlažemo rezultate istraživanja vrednota civilnog društva u Hrvatskoj. Na kraju upućujemo na implikacije rezultata istraživanja te ih razmatramo u kontekstu budućih istraživanja na ovom području.

¹ Zahvaljujem kolegi Siniši ZRINŠČAKU na komentarima koje mi je dao na prethodnu verziju ovoga teksta.

Vrednote civilnog društva

Vrednote su uvjerenje da je nešto dobro i poželjno i one nude općenite smjernice za naše ponašanje. Prema Haralambosu i Healdu vrednote ... »određuju što je važno, dostojno truda i vrijedno zalaganja«². Vrednote nisu univerzalne, one se mijenjaju, ovise o vremenu i o pojedinim društvima.

Norma u društvu je odraz vrednota i »...specifičan vodič za akciju, koji definira prihvatljivo i prikladno ponašanje u određenim situacijama«³. Kad članovi društva ne bi dijelili norme i vrednote, oni ne bi mogli surađivati. Pretpostavka ostvarivanja stabilnog društva jest da njegovi članovi dijele norme i vrednote.

Rasprave o civilnom društvu u svijetu tijekom 1990-tih tematiziraju vrednote kroz širi okvir empirijskih istraživanja o razvoju civilnog društva te kroz rasprave o socijalnom kapitalu. Empirijska istraživanja o problemima razvoja civilnog društva ne bave se posebno temom vrednota, ali određenje pojma civilno društvo i tip organizacija koje mu pripadaju imaju jasnu vrijednosnu utemeljenost (Salamon et al., 1999). Sloboda udruživanja, volontiranje – davanje vremena i novca te djelovanje za opće dobro vrijednosni su temelj organizacija civilnog društva. Stil volontiranja i motivacija za volontiranjem se mijenjaju i oni su čvrsto utemeljeni u osjećaju pripadnosti zajednici, crkvi ili udruzi. To su obilježja starog tipa volontera, koji su uglavnom amateri u poslu koji obavljaju. Postmoderni, novi tip volontera više je refleksivan i računa s neplaćenim radom pojedinca u okviru svojih profesionalnih kompetencija (Hustinx, L., Lammertyn, F., 2003). Često se polazi od pretpostavke da građani imaju veće povjerenje u organizacije civilnog

društva koje pružaju usluge, za razliku od državnih organizacija koje su trome i birokratizirane.

Provjeravajući domete različitih teorija u objašnjavanju specifičnosti razvoja civilnog društva u pojedinim zemljama, Salamon i Anheier (1998) zagovaraju teoriju socijalnog podrijetla, koja upozorava na kompleksnost sociokulturnih i povijesnih okolnosti koje dominantno oblikuju civilno društvo. U temeljima ove teorije je razlikovanje vrijednosnog okvira unutar kojeg nastaju, razvijaju se i djeluju organizacije civilnog društva.

Novi poticaji razvoju civilnog društva i rješavanje kriza s kojima se suočava u razvijenim zemljama redovito su povezani s obnovom vrednota koje su prepoznatljiv dio ovog sektora (Salamon 2001, Deakin, 2001 i Szotompka, 1999). Anheier (2002) drži da su rast srednjih slojeva i jačanje njihova položaja te paralelna promjena vrijednosne orijentacije, prema kojoj država nije više isključivo odgovorna za socijalnu sigurnost, kulturu, obrazovanje i zaštitu okoliša, ključni za nove poticaje razvoju civilnog društva. Građani očekuju da država treba dosta toga napraviti, ali manje nego što je to radila u prošlosti. Anheier naglašava da to nije zato što građani ne vjeruju državi, nego zbog toga što imaju više povjerenja u sebe i društva u kojima žive.

Kritički reinterpetirajući Weberova polazišta, Fukuyama (2000) upozorava na značaj društvenih vrednota koje se pojavljuju kao važan čimbenik stabilnosti društva i gospodarskog razvoja. Pozivajući se na Banfieldova istraživanja i postavke njegove teorije amoralnog familizma te provjere i proširenja ove teorije koju je obavio Putnam, Fukuyama upozorava na problem sposobnosti čo-

² Michael HARALAMBOS, Robin HEALD, *Uvod u sociologiju*, Zagreb, Globus, 1989, 20.

³ Isto, 19.

vjeka da surađuje s drugim ljudima i to drži kritičnim za gospodarski život i svaki drugi oblik društvene egzistencije. Ta je sposobnost posredovana razinom povjerenja u društvu i količinom socijalnog kapitala koja se može prepoznati u lokalnim zajednicama i u cijelom društvu. Socijalni se kapital jača usvajanjem moralnih normi zajednice i jačanjem društvenih vrлина kao što su: »...poštenje, pouzdanost, kooperativnost i osjećaj odgovornosti prema drugima«⁴.

Prema Putnamu (1993) važna je gustoća mreža udruga jer one generiraju socijalni kapital pomažući norme uzajamnosti, civilne zauzetosti, izgradnje društvenog povjerenja te tako osiguravaju mreže društvenih odnosa koji mogu biti pogodni za civilnu akciju. Socijalni kapital povećava učinkovitost demokratskih institucija.

Empirijske provjere Putnamovih postavki o povezanosti članstva u udrugama s razinom gospodarskog razvoja ne pokazuju se uvijek značajnima, uzimajući u obzir kompleksnu povezanost kulturnih i ekonomskim čimbenika. (Ingelhart, 1997). Isto se tako članstvo u udrugama pokazuje povezanim, ali nedovoljno statistički značajnim, s razvojem demokracije. Međutim, iz Ingelhartove analize jasno se prepoznaje proces promjene vrednota u različitim društvima. U društvima zaokupljenima materijalnom oskudicom dominiraju vrednote preživljavanja. S druge strane, suvremena postindustrijska društva obilježavaju postmoderne,

postmaterijalističke vrednote samoostvarenja i povećane želje za sudjelovanjem, više se polaže na kvalitetu života nego na gospodarski rast po svaku cijenu. Među druge nematerijalne vrednote Ingelhart (1990) ubraja pripadanje, poštovanje, intelektualno i estetsko zadovoljstvo. Promicatelji ovih vrednota su pripadnici srednjih slojeva.

Društva u kojima prevladavaju ili su više izražene postmaterijalističke vrednote pružat će pogodniji okvir za razvoj civilnog društva.⁵

Produktivnost socijalnog kapitala i njegova relevantnost za razvoj civilnog društva očituju se u povećanoj sposobnosti društva za međusobnom suradnjom. Za ovu temu čini nam se važnim razlikovanje povezujućeg (*bonding*) socijalnog kapitala, koji okuplja zajedno ljude sličnih karakteristika (dobi, spola, nacionalne pripadnosti, ideologije, profesije) i premošćavajućeg (*bridging*) socijalnog kapitala, koji upućuje na društvene mreže ljudi koji nisu slični jedni drugima.

Svrha i način provedbe istraživanja

Svrha je ovog istraživanja bila prikupljanje informacija o sustavu vrednota civilnog sektora u Hrvatskoj te istraživanje vrednota, normi i stavova koje civilno društvo predstavlja i promiče; koliko su one uključujuće ili isključujuće te u kojim se područjima slažu ili ne slažu različiti dionici.

Rezultati ovog istraživanja mogu koristiti priređivačima različitih javnih politika,

⁴ Francis FUKUYAMA, *Povjerenje: društvene vrline i stvaranje blagostanja*, Zagreb, Izvori 2000.

⁵ Alan FOWLER ide tako daleko u davanju metodoloških primjedbi prilikom istraživanja civilnog društva da zagovara stav kako je to karakteristika razvijenih zapadnih zemalja i da je nije moguće analogno preslikavati u druge zemlje. Prema njegovu mišljenju, bez određene razine gospodarskog razvoja i određenog stupnja demokracije nema smisla govoriti o razvoju civilnog društva. Vidjeti: Alan FOWLER, *Civil Society Research Funding from a Global Perspective: A Case for Redressing Bias, Asymmetry and Bifurcation*, *Voluntas*, 2002, 13, str. 287-300.

istraživačima te zaposlenima i aktivistima u organizacijama civilnog društva.

Istraživanje o vrednotama civilnog društva u Hrvatskoj dio je međunarodnog istraživačkog projekta⁶ iz kojeg je korištena *metodologija dijamanta civilnog društva (civil society diamond)*. Pod dijamantom civilnog društva podrazumijeva se sustavna i strukturirana metodologija prezentiranja i interpretacije informacija o civilnom društvu.⁷ U okviru projekta prihvaćena je definicija prema kojoj je *civilno društvo područje institucija, organizacija, mreža i pojedinaca (i njihovih vrednota) smještenih između obitelji, države i tržišta, povezanih nizom civilnih pravila koja zajedno dijele, a u koje se ljudi dobrovoljno udružuju radi zagovaranja općih interesa*.

Projektom su istraživane dimenzije strukture, prostora, vrednota i utjecaja ci-

vilnog društva u Hrvatskoj.⁸ Analizu vrednota, kao posebne dimenzije civilnog društva u Hrvatskoj, provodimo imajući u vidu i druge dimenzije. Odabir relevantnih indikatora za ovu dimenziju civilnog društva, kao i interpretacija rezultata dobivenih anketnim istraživanjem, prvi je pokušaj sustavnog istraživanja vrednota civilnog društva u Hrvatskoj.

Istraživanje je obavljeno poštanskom anketom, tek manjim dijelom elektronskom poštom, tijekom travnja te do 25. svibnja 2001. godine. Istraživanje je provedeno na uzorku od 353 ispitanika. Od toga je 275 ispitanika bilo iz organizacija civilnog društva podijeljenih u 16 podsektora, te 78 ispitanika predstavnika dionika važnih za razvoj civilnog društva. U okviru svakog podsektora anketirali smo najmanje 10 predstavnika organizacija, vodeći računa o njihovoj regionalnoj za-

⁶ Cijeli projekt kao ideja nastao je iz rasprava vođenih u okviru CIVICUSA - World Alliance for Citizen Participation, Washington. Naziv projekta je CIVICUS Index on Civil Society. Rasprava o teorijskim i metodološkim problemima vođena je tijekom 2000. godine na radionicama nekoliko međunarodnih konferencija te putem interneta. Rasprave je predvodio krug istraživača okupljenih oko H. Anheiera s Centre for Civil Society, London School for Economics and Political Sciences. Rasprave s teorijsko-analitičkim okvirom za ovaj projekt bit će objavljene u posebnoj knjizi Helmut K. ANHEIER, *Civil Society: Measurement and Policy Dialogue*, London, Earthscan. Projekt je bio pilot-karaktera. Obavljena je njegova evaluacija te se pripremaju inovacije za slijedeće istraživanje. Dodatne informacije o metodologiji istraživanja mogu se naći u radu: Richard HOLLOWAY, *Using the Civil Society Index: A Handbook for using the CIVICUS Index on Civil Society as a Self-Assessment Tool*, Washington DC, CIVICUS, 2001.

⁷ Pojam dijamant dolazi od romboidnog izgleda grafikona kojim se prikazuju rezultati mjerenja pojedinih dimenzija civilnog društva: strukture, utjecaja, vrednota i prostora. Isto tako se mogu prikazati i kombinacije pojedinih indikatora.

⁸ Sažeti izvještaj ovog istraživanja: Gojko BEŽOVAN, Indikatori razvijenosti civilnog društva u Hrvatskoj, objavljivani u časopisu *Društvena istraživanja*. Tekst »Struktura civilnog društva u Hrvatskoj« objavljen je u časopisu *Politička misao*. Članak »Zakonski, politički i kulturni okvir za razvoj civilnog društva u Hrvatskoj« objavljen je u časopisu *Revija za socijalnu politiku*, dok je tekst »Utjecaj organizacija civilnog društva u Hrvatskoj« predan *Zborniku Pravnog fakulteta* u Zagrebu. Ovaj test, kao i prethodno spomenuti članici, sadrži iste informacije o metodologiji provedenog istraživanja. Kao dio istraživačkog izvještaja u pripremi je tekst o teorijsko-analitičkom okviru za razvoj civilnog društva u Hrvatskoj. Rezultati su ovog istraživanja objavljeni i u tekstu za međunarodnu javnost »Croatian Civil Society on the Pathway to becoming a Legitimate Public Actor«, *Družboslovne rasprave*, 2003.

stupljenosti (Tablica 1). Podaci dobiveni anketom obrađeni su u posebno pripremljenom programu. Za ilustraciju pojedinih indikatora ili zaključaka koriste se stavovi ispitanika koji su posebno napisani kao komentari na upitnicima.

Empirijska je evidencija u jednom dijelu ovog projekta prikupljena i interpretirana na temelju praktično–istraživačke zauzetosti (practice–research engagement) autora. Ovaj je pristup promoviran u istraživanjima civilnog društva u novije vrijeme (Brown ed. 2001) te pridonosi prevladavanju stereotipskog, teorijski orijentiranog istraživanja, usmjerenog na dugo-

ročna konceptualna pitanja, proizvodnju znanja i konceptualnih rezultata. Ovdje se koriste informacije kojima raspolažu praktičari u civilnom društvu, a povezane su s radom u institucionalnom kontekstu koji ih tjera na rješavanje konkretnih problema. S druge strane, istraživači rade u institucionalnom kontekstu koji honorira doprinose razvoju teorije i znanja. Nove doprinose teoriji i znanju o civilnom društvu moguće je, prema Brownu i njegovim suradnicima,⁹ ostvariti praktično–istraživačkim pristupom. Za ovaj je pristup važan aktivan dijalog istraživača i praktičara o pitanjima razvoja civilnog društva.

Tablica 1. Ispitanici prema podsektorima

Podsektor	Broj	Postotak
Vjerske organizacije	13	3,68
Sindikati	16	4,53
Zaklade	11	3,12
Organizacije za obrazovanje, obučavanje i istraživanja	18	5,10
Organizacije zaštite okoliša	22	6,23
Organizacije koje se bave zagovaranjem, demokratizacijom i ljudskim pravima	19	5,38
Ženske organizacije	13	3,68
Studentske i udruge mladih	20	5,67
Udruge koje pružaju zdravstvene, socijalne usluge i humanitarne organizacije	38	10,76
Etničke i etnokulturne organizacije	13	3,68
Kultura i umjetnost	15	4,25
Športske i rekreacijske udruge	14	3,97
Profesionalne i strukovne udruge	18	5,10
Organizacije zajednice i neformalne organizacije	22	6,23
Žrtve rata, branitelji, prognanici	12	3,40
Druge	1	0,28
Ugledne osobe	78	22,10
Ukupno	353	100,00

⁹ Radi se o skupini istraživača i praktičara koja djeluje u okviru The Houser Center for Non-profit Organisations, Harvard University, SAD.

Indikatori vrednota civilnog društva

Vrednote kao posebna dimenzija civilnog društva u Hrvatskoj nisu do sada bile posebno empirijski istraživane. Kao predložak za ovo empirijsko istraživanje na raspolaganju nam je relativno ograničen broj tekstova, dijelom nastalih kao rezultat empirijskih istraživanja civilnog društva te istraživanja o vrednotama.

Civilno se društvo u Hrvatskoj razvijalo pod snažnim utjecajem inozemnih donatora i u konfliktnom okruženju povezanom s ratom, borbom za samostalnu državu, gospodarskom krizom, uspostavom višestranačke demokracije, nedemokratskim režimom vladanja i pojavljujućim organizacijama civilnog društva koje su težile demokratizaciji društva u različitim segmentima razvoja.

Prije svega, zbog nesudjelovanja Hrvatske u *Phare* programu Europske unije i zbog nepoduzetnosti akademske zajednice kod nas je relativno kasno prezentirana važnost organizacija civilnog društva, njihova misija i eventualno tradicija na koju bi se moglo osloniti (Bežovan, 1995, Despot-Lučanin, Coury 1995, Bežovan, 2000). Ove su činjenice negativno utjecale na razvojne potencijale civilnog društva, a naročito na neadekvatnu percepciju organizacija civilnog društva u procesu pripreme, donošenja i primjene

različitih javnih politika. Desetak je godina trebalo, uz brojne sukobe i protuslovlja, da se kod nas donese povoljan zakonski i porezni okvir za osnivanje i djelovanje organizacija civilnog društva.¹⁰

Imajući u vidu ranije spomenuto okruženje, u Hrvatskoj se javnosti razvio negativan stav prema pojmu nevladine organizacije, što većim dijelom držimo sinonimom pojmu civilno društvo (Ledić, Mrnjauš, 2000, B.a.b.e., 2002).¹¹ Prosječan građanin pojam nevladine organizacije percipira kao antivladine. Očito je da negativno određenje pojma ovih organizacija u odnosu na vladu nije vrednota za većinu građana.

Jasnije vrijednosno utemeljenje pojma civilnog društva te poželjnosti i važnosti njegova razvoja u Hrvatskoj nalazimo u tekstovima Puljiza (2000) i Valkovića (2000).¹²

Puljiz daje osobitu vrijednosnu težinu aktivnostima i ulozi organizacija civilnog društva u doba rata, a i poslije. One su bile okvir institucionalizacije povećane solidarnosti u doba rata. Najveću prijetnju razvoju civilnog društva Puljiz vidi u osiromašenom stanovništvu koje »...bez srednje klase koja je u pravilu nosilac inicijativa i aktivnosti, priječi razvoj civilnog društva i reducira ga u njegovim bitnim dimenzijama«. ¹³ Puljiz prepoz-

¹⁰ Vidjeti: Gojko BEŽOVAN, Zakonski, kulturni i politički okvir za razvoj civilnog društva u Hrvatskoj, *Revija za socijalnu politiku*, 2003, 10, str. 23-44.

¹¹ Suprotno tome, istraživanje američke organizacije AED, Stavovi prema nevladinim organizacijama u Hrvatskoj - Izvješće o provedenoj anketi, 2002, neobjavljeni rad, pokazalo je pozitivan stav građana prema nevladinim organizacijama. To se može objasniti površnim pristupom, bez uvažavanja ozbiljnih metodoloških problema, k tome zaobilazeći nalaze spomenutih istraživanja i jasnom kolonijalnom nakanom da pokažu da je ono što oni rade neupitno dobro.

¹² Važno je napomenuti da su ovi tekstovi nastali u programu djelovanja Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve. Katolička se crkva u tom smislu javlja kao važan dionik razvoja civilnog društva.

¹³ Vlado PULJIZ, Civilno društvo u svijetu i u Hrvatskoj, u: Stjepan Baloban (ur.), *Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj*, Zagreb, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Kršćanska sadašnjost, 2000, str. 13-30, ovdje 27.

naje važnu ulogu Crkve u promicanju osnovnih moralnih vrednota društva: solidarnosti, socijalne pravde, jednakosti, supsidijarnosti i aktivnosti u društvu. To su za njega nužne vrednote kako bi civilno društvo postalo pozitivna snaga materijalnog i duhovnog napretka u društvu.

Valković upozorava na socijalni nauk Crkve i različite crkvene dokumente kao važne izvore ideja za organizacije civilnog društva. Kao uvjet razvoja civilnog društva navodi »...potrebno je postojanje srednjeg staleža, koji će imati sposobnosti, znanja i volje da, barem dijelom, i dragovoljno radi za javne interese. Bez elementa dragovoljnosti nema civilnog društva.«¹⁴ Valković zastupa mišljenje da se u Hrvatskoj jedva počela uviđati potreba civilnog društva kao takvog. Premda se pojam često upotrebljava, velikoj većini, prema njemu, nije jasno što se pod njim podrazumijeva. Valković govori o potrebi pokretanja novih struktura radi razvoja civilnog društva, a još veću prepreku vidi u mentalitetu.

Istraživanje volonterstva u Primorsko-goranskoj županiji (Ledić, 2001) pokazuje da ispitanici imaju pozitivne opće stavove prema volontiranju i volonterima. Stariji ispitanici, obrazovaniji, oni koji žive u gradu te umirovljenici imaju pozitivnije

stavove. Pozitivan stav prema volontiranju ima ozbiljnih problema u aktualizaciji samog čina volontiranja. Građani ne volontiraju zbog »...teške materijalne situacije, krize vrijednosti..., nedovoljne informiranosti.«¹⁵ Više volontiraju obrazovaniji i stariji građani. Volontiranje je važno na osobnom planu radi osobnog rasta i razvoja te zadovoljstva pomažanjem drugima.¹⁶

Istraživanje vrednota 1995. i 1999. godine¹⁷ pokazuje da se u ovom vremenu smanjuje razina uopćenog povjerenja, inicijalna spremnost na suradnju s osobom koja nam nije od ranije poznata (Štulhofer, 2001). Primjetno je i izrazito opadanje povjerenja u društvene institucije te s tim povezuje činjenicu širenja kulture cinizma i oportunističkog djelovanja. Interpretirajući rezultate iz Europskog istraživanja vrednota 1999. godine, Rimac (2000) zaključuje da se povjerenje u institucije sustava može povezati jedino s povjerenjem u stranku na vlasti i efekte njene vladavine. Rimac tvrdi da se parohijalna politička kultura javlja kao determinanta povjerenja u institucije. U istom je razdoblju opadalo članstvo u udrugama, što jasno upozorava na slabljenje društvenih mreža. Europsko istraživanje vrednota je pokazalo raširene

¹⁴ Marijan VALKOVIĆ, *Civilno društvo - izazovi za državu i crkvu*, u: Stjepan Baloban (ur.), *Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj*, Zagreb, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Kršćanska sadašnjost, 2000, str. 31-89, ovdje 63.

¹⁵ Jasminka LEDIĆ, *Biti volonter/volonterka? Istraživanje uključenosti građana u civilne inicijative u zajednici kroz volonterski rad*, Rijeka, SMART, 2001.

¹⁶ U Hrvatskoj je uočena praznina u smislu reguliranja statusa volontera te je u okviru programa rada Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske izrađen Nacrt prijedloga zakona o volontiranju. Nacrtom je predviđeno sklapanje ugovora o volontiranju. Predviđeno je da volonter može primiti naknadu razumnih troškova za vrijeme volontiranja na koju se ne plaća porez na dohodak. Dijelom se ova inicijativa može tumačiti normativnim optimizmom koji postoji u Hrvatskoj, a koji je u velikom nerazmjeru prema poticanju volontiranja kroz obrazovni sustav.

¹⁷ World Value Survey – Croatia provedeno je 1995, a European Values Survey – Croatia 1999. godine.

razmjere percepcije kršenja normi te time relativno nizak stupanj civilnosti.

Črpić i Zrinščak (2003) analizirajući u okviru rezultata Europskog istraživanja vrednota članstvo u dobrovoljnim organizacijama i te neplaćeni rad u njima, prepoznaju doista zamatke pripadnika veoma tankih srednjih slojeva, mlađih i obrazovanijih, koji su klica civilnog društva u Hrvatskoj.

Osjećaj i praksa solidarnosti u Hrvatskoj su značajnije razvijeni na osobnoj nego na društvenoj razini (Baloban, 2002). U društvima gdje solidarnost ne prelazi porodičnu granicu (Banfield, 1958) znači da su društvene veze i moralne obveze svedene na najužu obiteljsku zajednicu. Članovi takvih zajednica ne pokazuju dovoljno povjerenja jedni prema drugima, pa tako nemaju osjećaj odgovornosti za članove šire zajednice.

Okvir analize civilnih vrednota

Vrednote civilnog društva analiziramo na tri razine: *makro* – razina društva; *mezo* – organizacije iz specifičnog područja djelovanja te *mikro* – slučajevi pojedinih organizacija. Zbog nedostatka empirijskih istraživanja u ovom području analizu smo često prinuđeni dopunjavati deskripcijom. Tim više jer se radi i o normativnom pristupu fenomenu koji je relativno noviji trend društvenog razvoja.

Ambicija klasifikacije indikatora vrednota na: važnije, standardne i izborne može biti korisna za buduća istraživanja. Dinamika društvenih procesa i vremenski okvir razvoja vrednota dodatni su parametri analize ovih indikatora.

Komparativni karakter ovog istraživanja glede vrednota civilnog društva ima težinu ako uzimamo u obzir kretanja u postsocijalističkim tranzicijskim, a manje u razvijenim zemljama.

Stoga ćemo rezultate ovog istraživanja uspoređivati s onima dobivenima u Estoniji i Rumunjskoj (Trummal i Lagerspetz, 2001), (Epure, Tiganescu i Vamesu, 2001) te s Kanadom (Embundeniya, 2001) kao razvijenom zemljom. Ove su zemlje, pored ostalih, bile uključene u projekt »CIVICUS Index of Civil Society«.¹⁸

Empirijski dio istraživanja vrednota civilnog društva u Hrvatskoj analizirali smo preko sljedećih indikatora:

- uloga organizacija civilnog društva u promicanju tolerancije, ljudskih prava, rodne jednakosti i održivog razvitka;
- procesi unutar organizacija civilnog društva glede uključenosti različitih dionika i unutarnje demokracije;
- pozicija organizacija civilnog društva glede transparentnosti i odgovornosti.

Indikatore vrednota civilnog društva (Tablica 1) analiziramo na temelju rezultata provedene ankete i ranijih istraživanja.

U ovom dijelu istraživanja provjeravamo hipotezu da organizacije civilnog društva u Hrvatskoj zagovaraju toleranciju, ljudska prava, rodnu jednakost i održivi razvoj, što bi bili sinonimi demokratizacije, dok je transparentnost poslovanja i odgovornost te procesi unutar organizacije slabija strana ovih organizacija.

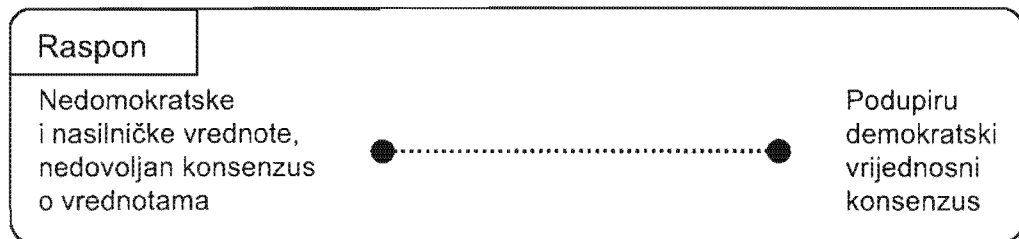
U tom smislu zdravo civilno društvo zagovara vrednote koje podupru demo-

¹⁸ Estonija uskoro ulazi u Europsku uniju. Hrvatska bi bila privilegirana da bude u skupini s Rumunjskom i Bugarskom, koje Uniji trebaju pristupiti 2007. godine. Ove su činjenice argumenti za relevantnost usporedbe dobivenih rezultata. Usporedbe s ovim zemljama navodimo bez pozivanja na ove izvore.

kraciju, demokratske vrednote i dobro vladanje. Nezdravo je civilno društvo ono čiji članovi zagovaraju nedemokratske

vrednote i vrednote nasilja te se tako nalaze na ekstremnim, netolerantnim i nesuradničkim pozicijama.

Grafikon 1. Raspon vrednota civilnog društva

U odnosu na ostale tri dimenzije, struktura (53,8); prostor (34,6); utjecaj (47,5), vrednote se pokazuju kao najpozitivniji dio civilnog društva u Hrvatskoj (60,62).¹⁹ Sličan je rezultat u estonskom istraživanju (63), rumunjskom (61) i kanadskom (67).

Analizom rezultata po pojedinim podsektorima hrvatskog civilnog društva zaključujemo da su vjerske organizacije (52,08), zaklade (53,83), organizacije koje se bave obučavanjem i istraživanjem (45,87) te zagovaranjem, demokratizacijom i ljudskim pravima (54,74) kritičnije prema percepciji vrednota civilnog društva, dok su percepcije predstavnika organizacija koje pružaju socijalne i zdravstvene usluge te humanitarne organizacije (66,97) i organizacija koje predsta-

vljaju žrtve rata (66,78) pozitivnije. Isto tako, važno je napomenuti da se jedino kod ove dimenzije primjećuje statistički značajna razlika u odnosu na stav podsektora uglednih osoba, to jest predstavnika drugih dionika (56,84). To nas upućuje ne dodatan oprez i potrebno prevrednovanje iskazanih percepcija predstavnika civilnog društva. Vrednote koje zagovaraju i prakticiraju organizacije civilnog društva predstavnici drugih dionika ne vide tako pozitivnima. Kod sve četiri analizirane dimenzije najveće se razlike po pojedinim sektorima nalaze upravo kod dimenzije vrednota. Kako se radi o najpozitivnijoj vrednoti, važno je primijetiti da unutar nje postoji najveći pluralizam percepcija.

¹⁹ U okviru dimenzije vrednota preuzeta su dva indikatora iz Svjetskog istraživanja vrednota – Hrvatska, 1995. Vrijednosti pojedinih indikatora u okviru ove metodologije do 40 drže se izrazito negativima, od 41 do 50 negativnima s pozitivnom tendencijom, od 51 do 60 pozitivnima s pozitivnom tendencijom, i od 61 do 100 izrazito pozitivnima. Isti način interpretacije vrijedi i za pojedine dimenzije. Maksimalan iznos pojedine dimenzije je 100, to je za sve četiri dimenzije 400. Vrijednosti su indikatora dobivene računanjem srednjih vrijednosti koje su u okviru pojedine dimenzije zbrojene i podijeljene s brojem indikatora. Pojedine statističke podatke dopunjavamo komentarima koje su ispisali ispitanici na upitnicima.

Tablica 2. Indikatori vrednota civilnog društva u Hrvatskoj

VREDNOTE		
Dijamant		
3.1	Organizacije civilnog društva su aktivne u inicijativama koje promoviraju harmonične odnose među različitim političkim, kulturnim, vjerskim i etničkim skupinama u društvu.	62,83
3.2	Organizacije civilnog društva uspješno promoviraju dobre odnose između različitih skupina u društvu.	54,07
3.3	Organizacije civilnog društva poštuju temeljna ljudska prava poput ljudskog dostojanstva ili prava na slobodu i sigurnost.	77,01
3.4	Organizacije civilnog društva su aktivne u promociji ljudskih prava.	74,78
3.5	Različitost kultura u našoj zemlji ogleda se u civilnom društvu.	61,46
3.6	Sve kulturne skupine društva aktivno i mirno promoviraju svoje interese u civilnom društvu bez promoviranja netrpeljivosti prema drugim kulturnim skupinama.	54,76
3.7	Organizacije civilnog društva promoviraju jednakost spolova unutar vlastitih redova.	67,39
3.8	Organizacije civilnog društva promoviraju jednakosti spolova u širem društvu, gospodarstvu i državi.	66,67
3.9	Organizacije civilnog društva promoviraju održivu uporabu prirodnih resursa.	63,76
3.10	Organizacije civilnog društva informiraju javnost o svojim općim aktivnostima.	57,30
3.11	Organizacije civilnog društva daju svoja financijska izvješća na uvid javnosti.	36,03
3.12	Organizacije civilnog društva uključuju u aktivnosti svoje članove i/ili dionike.	63,85
3.13	Organizacije civilnog društva koriste izbore za odabir svog rukovodstva.	60,57
3.14	Organizacije civilnog društva potiču sukobe između članova različitih kulturnih ili religijskih skupina.	86,62
3.15	Organizacije civilnog društva doživjele su slučajeve korupcije ili djelovanja u vlastitom interesu u svojim rukovodstvima u zadnje dvije godine.	45,67
Povjerenje (svjetsko istraživanje vrednota)		29,80
Tolerancija (svjetsko istraživanje vrednota)		68,00
Dijamant rezultat		60,62

Vrednote demokratizacije društva

Važan dio misija organizacija civilnog društva je promicanje demokratskih vrednota kojima će ostvariti utjecaj u zajednicama gdje djeluju, a i u društvu u cjelini. Takvim djelovanjem one na osobit način pridonose pluralizmu stavova i mišljenja o različitim pitanjima i problemima. Civilne organizacije popunjavaju prostor između građana i države i preko njihovih se aktivnosti mogu očitavati trendovi demokratizacije i modernizacije nekog društva.

Vrednote koje su važne za demokratizaciju društva podijelili smo na vanjske – ono što organizacije civilnog društva zagovaraju prema van i unutarne – ono što one same primjenjuju.

Ispitanici u velikoj mjeri prihvaćaju činjenicu da su organizacije civilnog društva aktivne u inicijativama koje promiču harmonične odnose među različitim političkim, kulturnim, vjerskim i etničkim skupinama u društvu (62,83). Može se zaključiti da upravo organizacije civilnog društva imaju izvjesnu posredničku ulogu te da ne potenciraju razlike među navedenim skupinama koje često puta u našem društvu nisu male. Usprkos razlikama koje postoje, građani uključeni u organizacije civilnog društva tolerantni su prema predstavnicima drugih skupina. Kao netolerantne ispitanici najčešće navode neke braniteljske udruge te udruge inspirirane stranačkim ideologijama.

Međutim, kada je u pitanju percepcija njihove uspješnosti u promoviranju dobrih odnosa između različitih skupina u društvu, organizacije su civilnog društva, očekivano nešto slabije (54,07). Reklo bi se da je tu u pitanju učinkovitost civilnih organizacija. Primjerice, bilo bi zanimljivo napraviti studiju slučajeva organizacija koje zastupaju interese zaštićenih najmoprimaca u privatnim stanovima te onih koje zastupaju interese vlasnika sta-

nova u Hrvatskoj. Zbog praktičnih razloga i radi izgradnje javnosti o nekim problemima vlast bi trebala sama poticati takav dijalog i kroz njega tražiti najpovoljnija rješenja za važne probleme. Kako se radi o indikatoru koji se značajno statistički razlikuje od cijele dimenzije vrednota, trebamo ga posebno evidentirati.

Isto tako, organizacije civilnog društva promoviraju jednakost spolova u širem društvenom okruženju, gospodarstvu i državi (66,67). Promicanje ove vrednote uglavnom će ovisiti o naporima organizacija civilnog društva koje će trebati priskrbiti dovoljno motivacije i sredstava da ova tema bude redovito prisutna u našoj javnosti te da se s tim u vezi izgrade stavovi koji će jamačno svjedočiti o modernosti hrvatskog društva.

Utjecaj organizacija civilnog društva na oblikovanje javnosti u društvu općenito, a isto tako o posebnim pitanjima i problemima, nenadomjestiv je. U redovitom informiranju javnosti o aktivnostima civilnog društva ostvaruju se nešto slabiji rezultati (57,30). Mediji često nisu zainteresirani za aktivnosti i prijedloge koje daju organizacije civilnog društva pa je u tom smislu ograničen i njihov utjecaj. Mediji rijetko prepoznaju civilne organizacije kao važne dionike u društvenim, političkim i gospodarskim procesima. Prema jednom ispitaniku: »...mediji radije prate crne kronike, lopovluke i 'antijunake' (našeg modela pretvorbe). Poštenje, solidarnost i empatija jednostavno nisu u modi«.

Često su preko istaknutih i zauzetih pojedinaca u društvu organizacije civilnog društva promicatelji novih ideja i projekata. Pojam održivog razvoja i održive uporabe prirodnih resursa uglavnom je u našu javnost ušao preko civilnih organizacija. Civilne su organizacije potaknule i prve važne projekte, kao i osnivanje Hrvatskog savjeta za održivi raz-

voj. Naši ispitanici percipiraju civilne organizacije kao one koje promoviraju održivu uporabu prirodnih resursa i time su svjesne problema održivog razvoja (63,76). To je sigurno područje razvoja u kojem nas očekuju novi izazovi, a posebno su važni u kontekstu pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji.

Navedene varijable koje predstavljaju vanjske vrednote demokratizacije držimo relevantnima za ovo istraživanje s važnošću na makro-razini. Posebnom statističkom obradom dobivena je njihova skupna vrijednost (61,64), što je blizu prosjeka za ovu dimenziju.

Jedan ispitanik smatra: »Najveće vrednote tih organizacija su jednakost barem u tom dijelu, mogućnost iskazivanja svojeg mišljenja, kontaktiranje s drugima radi uvida u društvena događanja u drugim dijelovima države, stjecanje novih saznanja, edukacija. Pokušati utjecati na društvo u cjelini, ukazati na negativnosti.«

Unutarnje vrednote, predstavljene preko četiri indikatora, povezane s prakticiranjem vrednota unutar organizacija civilnog društva, pokazuju najveću vrijednost (67,38). Organizacije civilnog društva u velikoj mjeri (77,01) poštuju temeljna ljudska prava, poput ljudskog dostojanstva ili prava na slobodu i sigurnost. Poštivanje temeljnih ljudskih prava u civilnim organizacijama povezano je sa slobodom udruživanja, odnosno izbora da se netko priključi ovoj ili onoj organizaciji, odnosno inicijativi. Nepoštivanje temeljnih ljudskih prava u ovim organizacijama pomalo je strano njihovoj misiji.

S tim u vezi, ispitanici percipiraju da su organizacije civilnog društva aktivne u promociji ljudskih prava (74,78). Promocija ljudskih prava i izgradnja javnosti o njihovoj važnosti i poštivanju veoma je važna za razvoj Hrvatske, odnosno njezino pridruživanje Europskoj uniji. Često puta, uslijed rata i nedemokratskog režima tijekom 1990-ih, problem se ljudskih prava u Hrvatskoj svodio na politička prava, odnosno na prava manjinskih skupina ili gotovo redovito na prava srpske nacionalne manjine. U dijelu javnosti ovi su problemi često bili politizirani, a organizacije koje su iznosile probleme o ljudskim pravima često su bile proskribirane i proglašavane stranim agentima i neprijateljima države.

U Hrvatskoj je veoma ograničen broj organizacija koje se bave ljudskim pravima i demokratizacijom. Nemali broj građana kojima su bila ugrožena ljudska prava bili su zaposleni ili aktivisti u ovim organizacijama tijekom 1990-ih. S promjenom vlasti 2000. godine ove organizacije nisu više tako aktivne, mijenjaju svoj stil rada, a njihovi zaposlenici i aktivisti nalaze zaposlenje i u državnoj administraciji.²⁰ Pomirljiviji i nekritičan stav prema novoj vladi doveo je dijelom u pitanje povjerenje prema ovim organizacijama.

Jedan ispitanik primjećuje: »Vjerujem da organizacije civilnog društva promoviraju ljudska prava, ali je pitanje koliko su uspješne u tome jer im država baš to ne dopušta previše. Mislim da idejno ima dobrih organizacija, ali isto tako mislim

²⁰ Postoje dobri razlozi da se barem raspravi tema profila личности aktivista i zaposlenih u organizacijama civilnog društva, koji često nemaju pretjerani ugled u društvu. Prema autorovim iskustvima osobito se ističu pojedinci koji su sami imali nekih problema u ostvarivanju ljudskih prava, socijalizaciji te onda iste probleme projiciraju na širu zajednicu. Obrazloženje takve teze može se naći u knjizi: Vesna BARILAR, Aktivistkinje: kako "opismeniti" teoriju, Zagreb, Centar za ženske studije, 2000. Obrazovanje i osposobljavanje osoba za rad u organizacijama ljudskih prava i dalje je jedan od prioriteta u našem civilnom sektoru.

da je većina, ona tiha većina koja se ne usudi puno toga mijenjati, nego su sretni ako ih se ne gazi previše».

U Hrvatskoj su relativno nerazvijene organizacije koje se bave socijalnim pravima i klasičnim građanskim pravima, kao što je pravo privatnog vlasništva.

Ispitanici u velikoj mjeri drže da članovi organizacija civilnog društva promoviraju jednakost spolova unutar vlastitih redova (67,39). To je sigurno jedna od važnih vrednota, osobito povezana s procesom približavanja Hrvatske europskim integracijama.²¹ Dio informiranijih osoba drži da je u dijelu aktivnijih organizacija, osobito onih koji se bave socijalnim i humanitarnim djelovanjem, prisutan proces feminizacije. Uglavnom su zaposlene žene, žene se javljaju i najčešće kao volonterke.

Unutarnja vrednota povezana s demokracijom odnosi se na poštivanje izvjesnih procedura upravljanja organizacijom ili korištenje izbora za odabir svog rukovodstva (60,57). Inozemni su konzultanti i donato-

ri u Hrvatskoj primjećivali da se u organizacijama koje su koristile njihove resurse često radilo o slaboj institucionalnoj infrastrukturi, odnosno o jednoj ili dvije osobe koje su bile personifikacija organizacije. Može se reći da je u takvim, često veoma poduzetnim organizacijama, ponekad osnovanima radi konkretnih projekata, vladala ili još uvijek vlada takva klima.

Poštivanje procedura upravljanja i izbora u organizacijama javlja se kao veoma važna tema u slučajevima kada pojedine organizacije zapadnu u teškoće, kad zbog unutarnjih skandala ili sukoba treba izabrati novo rukovodstvo. Redovito se tada prvi puta poseže za statutima udruga, traže se tumačenja ekspektata ili čak državnih tijela gdje su udruge registrirane. Nerijetko takvi sukobi rezultiraju podjelama u organizacijama, odlaskom dijela članstva, osnivanjem novih organizacija i optužbama u javnosti.

Analiza pojedinih slučajeva izbora i sukoba u organizacijama dala bi dodatnu argumentaciju u prilog ranijim tvrdnjama.²²

²¹ Pod naznakom da proširenje Europske unije znači i stvaranje zajednice vrednota, Rodin upozorava: »Tranziciju u području rodne jednakosti, pod utjecajem europskog konteksta, u normativnom će smislu vjerojatno obilježiti tranzicija s kolektivnih na individualna jamstva jednakosti, što podrazumijeva određenje prava na jednakost kao subjektivnog prava, a u političkom smislu, stvaranje vrijednosnog okvira koji će utjecati na regulatornu i interpretativnu djelatnost javne vlasti, te utjecati na recepciju tih vrijednosti u društvu.«, vidjeti: Siniša RODIN, *Rodna jednakost - Temeljni pojmovi i uloga europskog konteksta*, u: Siniša Rodin (ur.), *Jednakost muškarca i žene: pravo i politika u EU i Hrvatskoj*, Zagreb, Institut za međunarodne odnose, 2003, str. 1-10.

²² Sukob koji se javio u udrugama Europski dom Zagreb i Europski pokret Hrvatska sredinom 2003. godine pokazao je svu složenost problema organizacija civilnog društva kada se treba primjenjivati statut. Odredbe statuta svatko je pripravan tumačiti na svoj način, javlja se problem kako ustanoviti članstvo koje ima pravo glasa na skupštini, nadležnost pojedinih tijela različito se tumači, problem je kako voditi zapisnike sa sjednica tijela udruga te kako predložiti i usvojiti dnevni red koji bi jamčio donošenje odluka kojima će šira javnost biti zadovoljna. Statut navedenih udruga sadrži odredbu da članci političkih stranaka i njihovih upravnih tijela ne mogu biti članovi njihovih upravnih tijela. Istodobno predsjednik jedne političke stranke sjedi u upravnom tijelu, a statut jedne od udruga potpisuje, kao predsjednik skupštine, član užeg rukovodstva druge političke stranke.

Slični sukobi bili su, primjerice, i u drugim uglednim udrugama: Hrvatskoj humanitarnoj mreži, Hrvatskom helsinškom odboru, Hrvatskom olimpijskom odboru, a i u političkim strankama.

Ovdje analizirana četiri indikatora važna su za dimenziju vrednota, prva tri na makro-razini, a posljednji na razini pojedinih organizacija. Na mezo-razini ovi su indikatori relevantni kod organizacija koje se bave demokratizacijom i ljudskim pravima.

Rezultati estonskog istraživanja pokazuju da ovaj dio indikatora postiže najveće vrijednosti, ali autori upozoravaju da istodobno organizacije civilnog društva nisu pripravne same dosljedno provoditi vrednote koje zagovaraju. Demokratske formalnosti jedna su od slabosti ovih organizacija.²³ U rumunjskom se istraživanju demokratizacija i zauzimanje za ljudska prava pokazuju kao važna postignuća civilnih organizacija.

U kanadskom se izvješću, navodeći i rezultate ranijih istraživanja, posebno argumentira doprinos civilnih organizacija procesima demokratizacije koji imaju izrazitu vrijednost.

Kulturna različitost i tolerancija

Kulturna različitost i tolerancija predstavljani su u našem istraživanju kroz tri indikatora i jedan indikator preuzet iz Svjetskog istraživanja vrednota 1995. godine. Ova su tri indikatora postigla vrijednost 59,76 što je približno vrijednosti ove ukupne dimenzije.

Kulturne skupine u Hrvatskoj veoma su često povezane s etničkim zajednicama. U tom smislu različitost kultura može se dobro prepoznati kroz programe organizacija civilnog društva. Ove kulturne skupine, u znatnoj mjeri, aktivno i mirno promoviraju svoje interese u civilnom društvu bez netrpeljivosti prema drugim kulturnim skupinama (54,76). Netrpeljivost

se može javiti kod konkurentnih kulturnih programa etničkih skupina koje su obilježene političkim manifestacijama, odnosno iskazivanjem političkih interesa.

Prema percepciji ispitanika, različitost kultura u našoj zemlji ogleda se u civilnom društvu (61,46). Različite manjinske skupine prakticiraju promicanje svoje kulture preko različitih kulturnih udruga. Civilni je sektor kod nas tradicionalno razvijen u tom području. Upućeniji ispitanici navode da su kod nas premalo vidljive vrednote multikulturalizma, multietničnosti, jer ipak svako radi »svoj« program.

Postoji veoma visoko suglasje ispitanika – ovaj je indikator dobio najveću vrijednost – da civilne organizacije ne potiču sukobe između različitih kulturnih ili religijskih skupina (86,62). Ovaj bi stav mogao biti uporištem za razvoj nove politike socijalne integracije našeg, ipak, podijeljenog društva.

Navedeni su indikatori važni i relevantni za makro-razinu razvoja civilnog društva te na mezo-razini, etničke s kulturne organizacije.

Tolerancija kao indikator preuzet iz Svjetskog istraživanja vrednota, ne pokazuje pozitivniju vrijednost (68,0).

Nalaz istraživanja u ovoj dionici ima ograničenu interpretativnu vrijednost i nikako ne znači da je hrvatsko društvo tolerantno prema manjinskim skupinama (Črpić, Rimac, 2000, Ilišin, Radin, 2002), već da su organizacije civilnog društva percipirane kao one koje promiču toleranciju i kulturnu različitost.

U estonskom, rumunjskom i osobito u kanadskom istraživačkom izvješću ukazuje se na doprinos civilnih organizacija toleranciji i kulturnoj različitosti.

²³ Rasprave vođene o rezultatima ovog projekta u Hrvatskoj, a isto tako na međunarodnim konferencijama, gdje su raspravljani rezultati ovog međunarodnog projekta, ukazivali su na slične probleme.

Transparentnost i odgovornost organizacija civilnog društva

Transparentnost i odgovornost (accountability)²⁴ organizacija civilnog društva dio je međunarodnih standarda poželjnog poslovanja kojim se drži da one dodatno priskrbuju ugled različitih dionika. U našem istraživanju to smo provjeravali kroz tri indikatora koji su dodatnom obradom postigli veoma nisku statističku vrijednost od 47,65. Pored ostalog, to nam daje dovoljno razloga da pomnije analiziramo ovaj dio razvoja civilnog društva u Hrvatskoj.

Šire analizirana odgovornost organizacija civilnog društva uključuje pitanja profesionalizma, moralnosti, djelotvornosti organizacije, pripravnosti da podmiri potrebe i očekivanja svih većih dionika (Nanus i Dobbs, 1999). To su stvarne obveze i njihovo neispunjavanje podrazumijeva ozbiljne kazne. Kod organizacija civilnog društva ne postavlja se samo pitanje je li sve u skladu sa zakonom, što uključuje podnošenje izvješća poreznim tijelima i upravnom odboru, već i kako organizacija, imajući privilegirani neprofitni status, služi općem dobru. Odgovornost u tom smislu znači očuvanje javnog povjerenja.

Jedino potpunom odgovornošću ove organizacije mogu zaraditi svoj legitimitet. Bez legitimnosti one neće biti u položaju da privuku dovoljno resursa potrebnih za podmirenje potreba u društvu i zajednicama gdje djeluju.

Nanus i Dobbs zaključuju da djelotvorno vodstvo u ovoj vrsti organizacija tre-

ba osobitu pozornost posvetiti provjerama, nadzoru, obveznim izvješćima, politici organizacije i evaluaciji rada.

Kako bi odgovorile na ovakve zahtjeve, organizacije civilnog društva u razvijenim zemljama uvode vlastite standarde poslovanja institutom samoregulacije, kodeksima poslovne prakse i etike. Ovi su standardi često iznad zakonom propisanih i trebaju redovito ojačati legitimitet organizacija civilnog društva.

Najproblematičnija varijabla u okviru dimenzije vrednota je financijska transparentnost organizacija civilnog društva (36,03). Dakle, rijetke organizacije daju svoja financijska izvješća na uvid javnosti, a pitanje je jesu li i na koji način dostupni članovima. U anketama kojima se istražuje razvoj sektora, organizacije civilnog društva redovito uskraćuju informacije o visini prihoda, donatorima i drugim relevantnim podacima koji govore o resursima. Čak i organizacije s ugledom i širom potporom domaćih i stranih donatora nerado javnost informiraju o svojim programima i veoma su nesklone javno predstaviti rezultate svojih projekata. Dobije se dojam da takvom netransparentnošću organizacije žele nešto prikriti, odnosno one ne žele da to bude sagledano u kontekstu rezultata njihova rada. Veoma je malen broj organizacija koje prakticiraju publiciranje rezultata svoga rada s financijskim izvještajima i tako ih čine dostupnim javnosti. Transparentnost u poslovanju presudna je za povjerenje u organizaciju pa će ta tema sve više dolaziti na dnevni red našim civilnim organizacijama.²⁵

²⁴ Svjesni smo da pojam *accountability* nije najbolje prevesti pojmom odgovornost. Neki su ga pokušavali prevesti pojmom proračunatost. Opisom njegovog značenja vidi se o kakvoj se složenoj odgovornost radi.

²⁵ Sredinom 2003. godine veoma je neugodno u javnosti odjeknula vijest o zloporabama novca koji je dolazio iz Državnog proračuna u splitskoj udruzi *Help*, koja se bavi pružanjem pomoći ovisnicima. Praćenjem rasprava u dnevnom tisku o ovom slučaju dobivao se dojam širenja nepovjerenja prema organizacijama civilnog društva.

Dio inozemnih donatora u tom području provodi posebnu politiku i posebnu pozornost polaže na financijsku transparentnost organizacija. Od organizacija se traži da otvaraju posebne račune kako bi kontrolirali utrošak sredstava na projektima ili da prođu prilično stroge provjere vođenja financijskih knjiga kako bi uopće mogle ući u neki program inozemnih donacija. Vrijeme koje se troši na financijsko izvještavanje u takvim projektima nerazmjerno je veliko u odnosu na vrijeme koje se troši na provođenje programa aktivnosti.²⁶

U pisanim komentarima velik broj ispitanika upozorava na problem transparentnosti civilnih organizacija s naglaskom na materijalnoj ili drugoj koristi onih koji se priključuju organizacijama.

S obzirom na dosegnuti stupanj razvoja organizacije civilnog društva, u Hrvatskoj se još uvijek ne vidi potreba za uvođenjem kodeksa poslovne prakse i etike. Postoji opravdana bojazan da bi se on, kao i neki drugi dokumenti, mogao donijeti odozgo, uz tehničku pomoć inozemnih donatora.²⁷

Organizacije civilnog društva nisu imune na korupciju. Korupcija u civilnim organizacijama, koja je povezana s djelovanjem rukovodstva u vlastitom interesu

(45,67) jedan je od važnih problema. Ovo su slučajevi kada javnost gubi povjerenje u organizacije civilnog društva i ideju djelovanja za opće dobro.²⁸

Organizacije civilnog društva trebaju biti otvorene prema svojim članovima te ih uključivati u svoj rad. Prema percepciji ispitanika (63,85), to se ne bi trebalo smatrati problemom u hrvatskim organizacijama. Često je u ovakvim organizacijama aktivan manji broj članova ili dionika, a ostali se smatraju uključeni samom činjenicom što su informirani.

Ova su tri indikatora važna, prva dva na makro-razini, a treći na razini slučaja pojedinih organizacija.

Prema Svjetskom istraživanju vrijednosti iz 1995. godine, povjerenje među građanima u Hrvatskoj relativno je nisko (29,80) i, kako smo ranije rekli, evidentirano je opadanje povjerenja, što s nepovjerenjem u institucije političkog sustava (Rimac, 2000) baca novo svjetlo na važnost transparentnosti organizacija civilnog društva.

U estonskom se istraživanju prepoznaje problem transparentnosti poslovanja civilnih organizacija s nedovoljnom uključenošću dionika. Zaključuje se da percepcije civilnih organizacija trebaju biti provjerene kod drugih dionika. U rumunjs-

²⁶ Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske tek je tijekom 2002. godine obavio prve evaluacije programa koje financiraju. Evaluacija je uvelike, negdje i uglavnom, podrazumijevala kontrolu financijskog poslovanja.

²⁷ U kontekstu ove rasprave važno je napomenuti da niti gospodarski sektor u Hrvatskoj nema kodeks poslovne prakse i etike. Poticaj za njegovo donošenje stigao je od OECD-a, ponovno iz inozemstva, a na raspravu koju je u svibnju 2003. godine na ovu temu organizirala Hrvatska gospodarska komora - komora Zagreb, od 150 najuglednijih gospodarskih subjekata došlo ih je samo sedam-osam. Ta bi se činjenica dijelom mogla interpretirati da u gospodarskom sektoru izrazito dominiraju materijalističke vrednote preživljavanja, a da je o postmaterijalističkim vrednotama o tom sektoru još rano govoriti.

²⁸ Mogu se navesti primjeri nekih hrvatskih zaklada koje su tijekom 1990-ih imale izvjesne političke monopole te su mimo bilo kakvih pravila i uvida javnosti dobivale donacije od gospodarskih subjekata. Poslije promjene vlasti 2000. godine u javnosti su bile prepoznate preko problema djelovanja rukovodstva u vlastitu korist.

skom su slučaju civilne organizacije više *accountable* prema donatorima nego prema zajednicama ili skupinama koje služe. Kanadska je situacija bitno drukčija. Velika većina organizacija čini svoja izvješća dostupna javnosti, a samo se 47% ispitanika slaže da su civilne organizacije uspješno primijenile usvojeni kodeks poslovne prakse i etike. Korupcija nije nepoznata u kanadskim organizacijama i dijelom može ugroziti njihov legitimitet.

Zaključak

Pojam civilno društvo kao vrijednosno pozitivna činjenica relativno se teško i sporo probijao u hrvatskoj javnosti tijekom 1990-ih. Nedostatak srednjih slojeva i kopnjenje socijalnog kapitala najznačajnije su prepreke ukorjenjivanju civilnog društva u lokalnim zajednicama i u društvu. Pomnjava analiza rezultata ovog i drugih istraživanja upućuju na određeni optimizam i prepoznavanje novih, istina veoma uskih, srednjih slojeva, mlađih i obrazovanijih građana, koji su začetnici promicanja postmaterijalističkih vrednota u veoma ograničenom opsegu i time zagovornici ideje civilnog društva.

Materijalna oskudica i nesigurnost širih slojeva jedan su od ključnih čimbenika razvoja vrednota civilnog društva. U raspravama treba voditi računa o povezanosti i među-uvjetovanosti ovih procesa.

Organizacije su civilnog društva u Hrvatskoj prilično podijeljene u zagovaranju i prakticiranju liberalnih vrednota poželjnih za demokratizaciju društva. Prepoznatljiva je podijeljenost na lijevu i desnu opciju političkih stranaka. Informiraniji i zauzetiji predstavnici civilnog društva kritičniji su prema dometima organizacija civilnog društva u ovom području. Organizacije civilnog društva, osobito njihova vodstva, ne djeluju dovoljno poticajno kako bi se što širi krug dionika uključio u

njihove aktivnosti, već djelomice stvaraju ovisnost drugih dionika o svojim postignućima.

U prakticiranju demokratskih vrednota civilne su organizacije ograničene naslijeđem i dominantom kulturnom matricom.

U vrijednosnom smislu može se reći da je civilno društvo u Hrvatskoj zdravo, da zagovara vrednote koje podupiru demokratizaciju i dobro vladanje. Moguće je prepoznati izvjesnu dinamiku, ali stvari se mijenjaju veoma sporo.

Transparentnost u poslovanju i odgovornost prema različitim dionicima problem je razvoja i zrelosti organizacija civilnog društva s kojim će se one morati nositi dugoročno. Bilo bi važno raspraviti koliko u prebolijevanju ovih problema može pomoći javnost i otvorenost medija prema aktivnostima i problemima civilnog društva.

Umjesno je zaključno prezentirati komentar jednog ispitanika: »Vrednote civilnog društva su kategorija koja je tek u nastajanju. Naime, postoji velika razlika politički nezavisnih čimbenika i onih koji su pod direktnim utjecajem dnevne politike i njenih potreba. Osim toga u javnosti, kao i u cijelom sektoru, vlada krivo mišljenje da su samo nevladine organizacije čimbenici civilnog društva.«

Ovaj se istraživački pristup više potvrđuje kao normativan, istražuje se vizija dobrog društva, a manje kao analitičan. Analitički bi pristup podrazumijevao, uz izloženu anketu, kvalitativno istraživanje, studije pojedinih slučajeva, analizu i praćenje medija, te posebno ulogu drugih dionika u razvoju civilnog društva.

Ostaje da se raspravi i dodatno istraži kako i koliko norme i vrednote civilnog društva, aktivni status građana s civilnim vrlinama, mogu biti konkurentne, izgleda prilično dominantnom, mentalitetu oportunitizma i cinizma u našem društvu.

LITERATURA

- AED, *Stavovi prema nevladinim organizacijama u Hrvatskoj - Izvješće o provedenoj anketi*, 2002, neobjavljeni rad.
- Helmut K. ANHEIER, *The Third Sector in Europe: Five Theses*, Civil Society Working Paper 12, Centre on Civil Society - The London School of Economics and Political Science, 2002.
- Helmut K. ANHEIER, *Civil Society: Measurement and Policy Dialogue*, London, Earthscan, rukopis.
- B.a.B.e, *Percepcija nevladinih organizacija u Hrvatskoj*, 2002, neobjavljeni rad.
- Stjepan BALOBAN, *Socijalna budućnost Hrvatske: rad - Supsidijarnost - solidarnost*, u: Stjepan Baloban (ur.), *Socijalna budućnost Hrvatske*, Zagreb, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Glas Koncila, 2002, str. 59-82.
- Edward C. BANFIELD, *The Moral Basis of a Backward Society*, New York, The Free Press, 1958.
- Vesna BARILAR, *Aktivistkinje: kako »opismeniti« teoriju*, Zagreb, Centar za ženske studije, 2000.
- Gojko BEŽOVAN, *Neprofitne organizacije i kombinirani model socijalne politike*, *Revija za socijalnu politiku*, 1995, 3, str.195-214.
- Gojko BEŽOVAN, *Neprofitni sektor i socijalna politika*, u: Vlado Puljiz i drugi, *Sustavi socijalne politike*, Zagreb, Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2000, str. 219-244.
- Gojko BEŽOVAN, *Struktura civilnog društva u Hrvatskoj*, *Politička misao*, 2002, 39, str. 63-87.
- Gojko BEŽOVAN, *Indikatori razvijenosti civilnog društva u Hrvatskoj*, *Društvena istraživanja*, 2003, 12, str. 495-518.
- Gojko BEŽOVAN, *Razvoj organizacija civilnog društva kao pretpostavka uspješne reforme socijalne države u Hrvatskoj*, *Politička misao*, 2003, 40, str. 72-91.
- Gojko BEŽOVAN, *Zakonski, kulturni i politički okvir za razvoj civilnog društva u Hrvatskoj*, *Revija za socijalnu politiku*, 2003, 10, str. 23-44.
- Gojko BEŽOVAN, *Croatian Civil Society on the Pathway to becoming a Legitimate Public Actor*, *Družboslovne razprave*, 2003, 42, str. 123-143.
- Gojko BEŽOVAN, *Utjecaj organizacija civilnog društva*, Članak predan za objavljivanje časopisu *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*.
- David L. BROWN, *Practice-Research Engagement and Civil Society in a Globalizing World*, Cambridge MA, The Houser Center for Nonprofit Organisations, *Bogoslovska smotra*, 1999, 70/2, str. 191-232.
- Gordan ČRPIĆ, Siniša ZRINŠČAK, *Civilno društvo u nastajanju - slobodno vrijeme i dobrovoljne organizacije u Hrvatskoj*, 2003, rukopis.
- Nickolas DEAKIN, *Putting Narrow-mindedness out of Countenance - The UK Voluntary Sector in the New Millennium*, in: Helmut K. Anheier, Jeremy Kendall (eds.), *Third sector Policy at the Crossroads: An International Nonprofit Analysis*, London, New York, Routledge, 2001, str. 36-50.
- Jasminka DESPOT-LUČANIN, Joanne M. COURY, *Mogućnosti i teškoće razvoja nevladinih organizacija u Hrvatskoj*, *Revija za socijalnu politiku*, 1995, 2, str. 137-143.
- Don K. EMBULDENIYA, *Exploring the Health, Strength, and Impact of Canada's Civil Society*, *CIVICUS Index on Civil Society Occasional Paper Series*, 1/8, 2001.
- Carmen EPURE, Oana TIGANESCU, Ancuta VAMESU, *Romanian Civil Society: An Agenda for Progress*, *CIVICUS Index on Civil Society Occasional Paper Series*, 1/9, 2001.

- Alan FOWLER, Civil Society Research Funding from a Global Perspective: A Case for Redressing Bias, Asymmetry and Bifurcation, *Voluntas*, 2002, 13, str. 287-300.
- Francis FUKUYAMA, *Povjerenje: društvene vrline i stvaranje blagostanja*, Zagreb, Izvori, 2000.
- Michael HARALAMBOS, Robin HEALD, *Uvod u sociologiju*, Zagreb, Globus, 1989.
- Richard HOLLOWAY, *Using the Civil Society Index: A Handbook for using the CIVICUS Index on Civil Society as a Self-Assessment Tool*, Washington DC, CIVICUS, 2001.
- Lesley HUSTINX, Frans LAMMERTYN, Collective and Reflexive Styles of Volunteering: A Sociological Modernisation Perspective, *Voluntas*, 2003, 14, str. 167-187.
- Vlasta ILIŠIN, Furio RADIN (ur.), *Mladi uoči trećeg milenija*, Zagreb, Institut za društvena istraživanja, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2002.
- Ronald INGELHART, *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton, Princeton University Press, 1990.
- Ronald INGELHART, *Modernization and Postmodernization. Economic and Political Change in 43 Societies*, Princeton, Princeton University Press, 1997.
- Jasminka LEDIĆ, Kornelija MRNJAOUŠ, »Gangs, Mafia and Groups of Renegades«: (Mis)conceptions about Civil Society and Third Sector in Croatia, *ISTR 4th International Conference*, Dublin, 2000.
- Jasminka LEDIĆ, *Biti volonter/volonterka? Istraživanje uključenosti građana u civilne inicijative u zajednici kroz volonterski rad*, Rijeka, SMART, 2001.
- Burt NANUS, Stephen M. DOBBS, *Leaders who make difference: Essential Strategies for Meeting the Nonprofit Challenges*, San Francisco, Jossey-Bass Publishers, 1999.
- Robert D. PUTNAM, *Making Democracy Work*, Princeton, Princeton University Press, 1993.
- Vlado PULJIZ, Civilno društvo u svijetu i u Hrvatskoj, u: Stjepan Baloban (ur.), *Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj* Zagreb, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Kršćanska sadašnjost, 2000, str. 13-30.
- Ivan RIMAC, Neke determinante povjerenja u institucije političkog sustava u Hrvatskoj, *Bogoslovska smotra*, 2000, 70/2, 471-484.
- Siniša RODIN, Rodna jednakost - Temeljni pojmovi i uloga europskog konteksta, u: Siniša Rodin (ur.), *Jednakost muškarca i žene: pravo i politika u EU i Hrvatskoj*, Zagreb, Institut za međunarodne odnose, 2003, str. 1-10.
- Lester M. SALAMON, The Nonprofit Sector at a Crossroads: The Case of America, u: Helmut K. Anheier, Jeremy Kendall (eds.), *Third sector Policy at the Crossroads: An International Nonprofit Analysis*, London, New York, Routledge, 2001, str. 17-35.
- Lester M. SALAMON, Helmut K. ANHEIER, Social Origins of Civil Society: Explaining the Nonprofit Sector Cross-Nationally, *Voluntas*, 1998, 9, str. 213-248.
- Lester SALAMON, Helmut K. ANHEIER, et al., *Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector*, Baltimore MD, The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, 1999.
- Piotr SZTOMPKA, *Trust: A Sociological Theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.
- Aleksandar ŠTULHOFER, Dinamika sociokulturnog kapitala 1995-1999, u: Matko Meštrović (ur.), *Globalizacija i njene refleksije*, Zagreb, Ekonomski institut, 2001, str. 219-228.
- Aire TRUMMAL, Mikko LAGERSPETZ, The Profile of Estonian Civil Society, *CIVICUS Index on Civil Society Occasional Paper Series*, 2001, 1/6.
- Marijan VALKOVIĆ, Civilno društvo – izazovi za državu i crkvu, u: Stjepan Baloban (ur.), *Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj*, Zagreb, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Kršćanska sadašnjost, 2000, str. 31-89.
- Dokumentacija CERANEA.

Summary

Values of civil society in Croatia

The article presents the results of the research in the values of the civil society in Croatia. The research is part of the international research project of CIVICUS – Index of civil society.

Values are one of the central themes of contemporary debates on civil society. Civil society is a value in itself because in its activities it advocates and promotes special values. Values of civil society are connected with the level of the social capital in particular societies. The results of the research in the role of the organisation of civil society, in the promotion of tolerance, human rights, original equality and sustainable development are exposed. The contribution of the organisations of civil society in this area is recognizable. The organisations of civil society contribute to cultural diversity and tolerance.

The organisations of civil society in Croatia face problems with transparent operation and responsible commitment to their work by all interested participants. Finally, the author indicates there are slow positive changes and very narrow circles of younger and educated citizens who are more open to postmaterialistic values on which civil society rests.